**قواعد درس دوم و سوم :**

## ـ أقسام فعل از نظر تعداد حروف اصلی (ثلاثی ، رباعی ـ مجرّد ، مزید)

**فعل ثلاثی** = فعلی است که تعداد حروف اصلی آن سه عدد باشد :نَزَلَ ، تَنَزَّلَ / خَرَجَ ، أخْرَجَ .

**فعل رباعی**= فعلی است که تعداد حروف اصلی آن چهار عدد باشد :زَلْزَلَ ، یُزَلْزِلُ /تَزَلْزَلَ ، یَتَزَلْزَلُ .

فعل ثلاثی به « مجرّد » و « مَزید » تقسیم می شود :

الف ـ فعل **ثلاثی مجرّد** : فعلی است که در اولین صیغه ماضی آن ، فقط حروف اصلی باشد .

نَزَلَ ـ ذَهَبَ ـ خَرَجَ .

ب ـ فعل **ثلاثی مَزید** : فعلی است که در اولین صیغه ماضی آن یک یا چند حرف،به حروف اصلی إضافه شده باشد : إسْتَخْرَجَ ـ تَنَزَّلَ ـ أخْرَجَ .

برای تشخیص فعل ثلاثی مجرّد از ثلاثی مَزید ، باید بابهای ثلاثی مزید را شناخت . لذا هر فعل ثلاثی که به هیچ یک از بابهای ثلاثی مزید نرفته باشد ، حتماً ثلاثی مجرّد است .

تعداد باب های ثلاثی مزید ، ده تاست . ولی هشت تای آنها مشهور است که عبارتند از :

« إفعال ـ تَفعیل ـ مُفاعَلَة ـ تَفاعُل ـ إفتعال ـ إنفعال ـ تَفَعُّل ـ إستفعال . »

| اولین صیغه ماضی | اولین صیغه مضارع | وزن مصدر = باب | حروف زائد در اولین صیغه ماضی | کاربرد {معنی باب} |
|---|---|---|---|---|
| أفْعَلَ | یُفْعِلُ | إفعال | أ (همزه) | متعدّی ساختن |
| فَعَّلَ | یُفَعِّلُ | تَفعِیل | تکرار عین الفعل | متعدّی ساختن |
| فَاعَلَ | یُفَاعِلُ | مُفَاعَلَة | الف | مشارکت یک طرفه |
| تَفَاعَلَ | یَتَفَاعَلُ | تَفَاعُل | ت + الف | مشارکتطرفَیْن |
| إفْتَعَلَ | یَفْتَعِلُ | إفتِعال | إ(همزه)+ ت | أثر پذیرفتن |
| إنْفَعَلَ | یَنْفَعِلُ | إنفِعَال | إ(همزه)+ ن | أثر پذیرفتن |
| تَفَعَّلَ | یَتَفَعَّلُ | تَفَعُّل | ت+ تکرار عین الفعل | أثر پذیرفتن |
| إسْتَفْعَلَ | یَسْتَفْعِلُ | إسْتِفْعَال | إ(همزه)+ س + ت | طلب و درخواست. |

نکات :

۱ـ همزه أمر حاضر باب إفعال ، همیشه مفتوح است . : اَخْرِجْ ـ اَحْسِنْ .

۲ـ مصدر هائی مانند : إجابة ، إقامة ، إساءَة از باب إفعال هستند که در آنها تغییراتی رخ داده است .

۳ـ در تعیین حروف زائد فعل ها ، ملاک صیغه اوّل ماضی {مفرد مذکر غائب=للغائب} آنهاست .

مثال : يُحْسِنونَ ( للغائب ماضی= أَحْسَنَ ) حرف زائد = أ (همزه)

يَذْهَبُونَ ( للغائب ماضی= ذَهَبَ ) حرف زائد ندارد .

۴ـ برخی از مصادر ثلاثی مزید ، دارای مصدر دومی نیز هستند که عبارتند از :

| مصدر اول | مصدر دوم | مثال |
|---|---|---|
| تَفعیل | فَعَال ـ تَفْعَال | تسلیم=سَلام ، تکلیم = کَلام ، تکریر= تَکرار |
| تَفعیل | تَفْعِلَة | تَربیی= تَربِیَة ، تَبصِیر= تَبصِرَة |
| مُفَاعَلَة | فِعَال | مُجاهَدَة= جِهاد ، مُدَافَعَة= دِفاع ، مُسابَقة= سِباق ، مُقاوَمَة =قِوام. |

۵ـ مصادری مانند : إضطراب (ض رب) ، إزدواج (زوج) ، إتِّحاد ( وح د) ، از باب إفتعال هستند .

۶ـ مصادری مانند : إنتشار ، إنتظار ، إنتصار ، إنتباه ، از باب إفتعال هستند. ( انفعال نیستند. )

✦ زیرا دومین حرف آنها (نون) از حروف اصلی کلمه است .

۷ـ مصادری مانند : إستماع ، إستواء ، إستراق ، از باب إفتعال هستند . ( استفعال نیستند . )

✦ به حروف اصلی آنها دقت کنید : س م ع ـــ س و ی ـــ س ر ق .

۸ـ کلمات : تَرْجَمَ ـ يُتَرْجِمُ ـ تَرْجَمَة ، بر أوزان : فَعْلَلَ ـ يُفَعْلِلُ ـ فَعْلَلَة ، می باشند و رباعی مجرّد هستند .

ماضی مضارع مصدر ماضی مضارع مصدر

۹ـ مصادری مانند : تَرَقِّی ، تَصَدِّی ، تَوَلِّی ، از باب تفعُّل هستند .( با اندکی تغییر )

۱۰ـ مصادری مانند : تَساوِی ، توالِی ، تَداعِی از باب تَفاعُل هستند . ( با اندکی تغییر )

۱۱ـ مصادری مانند : إستراحة ( روح) ، إستقامة ( ق وم ) ، إستطاعة ( ط وع ) ، إستجابة ( ج و ب ) از باب استفعال هستند.

۱۲ـ مصادری مانند : إهتداء(هـ د ی) ، إرتضاء (ر ض ی) ، إختفاء ( خ ف ی ) از باب إفتعال هستند .

۱۳ـ مصادری مانند : إنزواء (زوی) ، إنحناء (ح ن ی) ، إنقضاء ( ق ض ی ) از باب انفعال هستند .

۱۴ـ مصادری مانند : مُلاقاة ، مُساواة ، مُداراة ، از باب مُفاعلة هستند .